

TEMES

Feminisme, socialisme utòpic i moviments socials, 1815-1834¹

Susanna Tavera i García
UNIVERSITAT DE BARCELONA

Entorn de 1968 —quan el radicalisme juvenívol europeu i, especialment el francès, van cercar els vertaders orígens del socialisme en els utòpics premarxistes²—, eren encara poc conegudes les actituds «feministes» adoptades a la primera meitat del

¹ Aquest article és una versió revisada de la meua intervenció al curs «Feminisme i socialisme, una síntesi necessària», organitzat per la Fundació Campalans de Barcelona amb la col·laboració de l'Institut de la Mujer de Madrid i la Diputació de Barcelona. Barcelona, 14-III-1996 i difós com a «document d'ús intern» per l'esmentada Fundació.

² Com a exemple, només, H. LEFEVRE, *Actualidad de Fourier*, Barcelona, Monte Avila, [s.a.].

XIX per alguns socialistes premarxistes i, en especial, per les dones i els homes saintsimonians, per Owen i els owenians o, finalment, per Fourier i els fourieristes, o, en especial, per Victor Considérant, un dels defensors més visibles de l'harmonia «falansteriana».³ Aquest desconeixement ha estat esmenat després, però mai ni amb el volum, ni amb el grau d'atenció que han estat dedicats a altres aspectes de la vida i l'obra dels utòpics.⁴ Encara és força ignorat avui l'activisme feminista d'un grapat de dones, artesanes i obreres, saintsimonianes que van mobilitzar-se per reivindicar, junt amb una societat planificada que superés les mancances socials del capitalisme i del liberalisme, la seva pròpia autonomia de gènere. Semblant és el desconeixement que durant llargs anys ha envoltat l'existència de les artesanes de Gran Bretanya que o bé s'incorporaren a les unions i sindicats «owenians» dels anys 1829-1834 o bé aconseguiren muntar cooperatives de dones, segregades de les de la resta del primer sindicalisme britànic. Aquest clarobscur denota tant la invisibilitat de les dones a la història, tants cops denunciada per les historiadores feministes, com l'estructura patriarcal del moviment obrer europeu, que, de fet, trigà molt a incorporar l'experiència primerenca d'un activisme femení.

Aquest treball arrenca de les converses mantingudes fa molt temps ja amb l'amic i company el doctor Santiago Riera i pretén una presentació

³ Vegeu, especialment, S. ALEXANDRIAN, *El Socialismo Romántico*, Barcelona, Laia, 1983; i, del mateix autor, «Charles Fourier et la poligamia» a *Les libérateurs de l'amor*, París, Seuil, 1977; també, I. DE CABO, *Los socialistas utópicos*, Barcelona, Ariel, 1987; i S. GROAG BELL & K. M. OFFEN (edit.), *Women, the Family and Freedom. The Debate in Documents* (2 vol.), Stanford (Cal.), Stanford University Press, 1983.

⁴ Tot i això, l'exageració ha estat evident en afirmacions com «*el feminismo es uno de los grandes inventos del socialismo romántico*» (S. ALEXANDRIAN, *El Socialismo... op. cit.*, p. 283). Però, cal contextualitzar aquestes afirmacions amb els arguments iniciats per l'escriptora francesa Simone de Beauvoir el 1949: «*Todo socialismo arranca a la mujer de la familia y favorece su liberación: cuando Platón soñaba con un régimen comunitario, prometía en él a las mujeres una autonomía análoga a la que gozaban en Esparta. Con los socialismos utópicos, de Saint-Simon, Fourier, Cabet, nace la utopía de la 'mujer libre'*» (S. DE BEAUVOIR, *El Segundo Sexo. I. Los Hechos y los Mitos*, Buenos Aires, Ediciones Siglo Veinte, 1965, pp. 147-148).

succinta de les fites mobilitzadores d'artesanes i treballadores que, a les primeres dècades industrialitzadores, es presentaven a si mateixes com a «*dones treballadores i com a mares*» (paraules pronunciades per una treballadora oweniana a Londres el 1834).⁵ Està implícit, lògicament, el paper destacat que aquestes mobilitzacions van tenir en els inicis del socialisme i el feminisme contemporani, o així mateix la seva significació en la cruïlla marcada per la fi del món preindustrial i per les transformacions que l'industrialisme generalitzà a les societats europees més desenvolupades llavors. No es tracta de mostrar el paper del socialisme als orígens històrics del feminisme i d'aportar com a contrast proves que relativitzin el protagonisme posterior de les sufragistes britàniques i nord-americanes. Tampoc no pretenc discutir si els orígens històrics del feminisme van ser burgesos i individualistes o, pel contrari, socialistes i utòpics. Però sí que vull establir el significat historiogràfic d'un activisme feminista que, segregat o no de la resta del socialisme premarxista, va ser una conseqüència lògica de la participació de les dones en les revoltes i aldarulls de les multituds urbanes o pageses o en importants manifestacions públiques relacionades amb el benestar col·lectiu. Implícit està l'objectiu d'indagar les raons que gairebé van eliminar aquesta presència femenina en el desenvolupament posterior dels moviments socials contemporanis i, en especial, en el de les organitzacions obreres sindicals i polítiques del món contemporani.

La recerca romàntica d'una «mare» absent

Moltes idees i actituds de Saint-Simon i dels saintsimonians van fer d'aquests socialistes premarxistes excèntrics apòstols del romanticisme, això com a eixelebrats defensors de l'«industrialisme» utòpic, les afirmacions dels quals eren repetides amb més sorpresa que interès fora dels nuclis de seguidors seus.⁶ És segur, a més, que entre les idees saintsimonianes que

⁵ Cit. B. TAYLOR, *Eve and the New Jerusalem. Socialism and Feminism in the Nineteenth Century*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1993, p. 92.

⁶ L'impacte, entre molts d'altres, a PAUL BENICHOUL, *El tiempo de los profetas. Doctrinas de la época romántica*, Mèxic, FCE, 1984. També, encara que des d'altres

més colpien l'esperit dels seus coetanis hi havia les que assenyalaven la superioritat moral de les dones. Aquestes, tot i haver estat més aviat minses a l'obra de Saint-Simon, van ocupar un lloc tan visible a la tasca pública dels seus seguidors, que al tema *dona* se li atribueix un lloc cabdal en els enrevessats enfrontaments interns que van dividir el saintsimonisme, sobretot entre 1829 i 1832, any aquest darrer en què va ser empresonat per perversió pública el mateix Enfantin, el fundador del saintsimonisme «apostòlic» i un dels caps de la seva església.⁷ Però no tot va ser ni sorpresa ni escàndol entorn de Saint-Simon i dels saintsimonians. En unes memòries que són un clàssic «fulletó» vuitcentista, la saintsimoniana Suzanne Voilquin encara recordava, quaranta anys després de la mort de Saint-Simon, que el seu reconeixement del protagonisme social d'ambdós gèneres —«*l'home i la dona: heus ací l'individu social*»— l'ajudà a transformar les humils expectatives de la seva

perspectives, A. GERSCHENKRON, *El atraso económico en su perspectiva histórica*, Barcelona, Ariel, 1962; T. ZELDIN, *Histoire des passions françaises, 1848-1945* 4. *Colère et politique*, París, Recherches, 1979. Una visió global del socialisme premarxista a E. J. HOBBSAWM, «Marx, Engels y el Socialismo Pre-Marxiano» *Historia del Marxismo. I. El Marxismo en tiempos de Marx* (1), Barcelona, Bruguera, 1979, pp. 41-82; i G. STEDMAN JONES, «Utopian Socialism Reconsidered» a R. SAMUEL (edit.), *op. cit.*, pp. 138-144. Cal esmentar, però, que la bibliografia referida als utòpics és molt àmplia i, consegüentment, només citaré els títols respecte els quals algun aspecte concret d'aquest article és deutor.

⁷ En una bibliografia que, per al tema saintsimonisme i dona, és més aviat minsa, destaquen S. ALEXANDRIAN, *op. cit.*; S. CHARLÉTY, *Historia del sansimonismo*, Madrid, Alianza, 1969; però, sobretot, C. G. MOSES, «Saint-Simonian Men/Saint-Simonian Women: The Transformation of Feminist Thought in 1830's France», *The Journal of Modern History*, vol. 54, n.º. 2 (1982), pp. 240-267. Des de la perspectiva periodística i atenent, per tant, als periòdics feministes saint-simonians, E. SOULLEROT, *Histoire de la presse féminine en France des origines à 1848*, París, A. Colin, 1966; L. ADLER, *Les premières journalistes, 1830-1850*, París, Payot, 1979; i, seguint sobretot a la primera d'aquestes autores franceses, M. ROIG, *A través de la prensa. La mujer en la historia. Francia, Italia, España. Siglos XVIII-XX*, Madrid, Instituto de la Mujer, 1989. Per B. P. Enfantin, i ultra l'obra ja esmentada de Charléty, J. MATRON (dr.), *Dictionnaire Biographique du Mouvement Ouvrier Français*, Part I: 1789-1864, Tom 2, pp. 153-156.

pròpia vida.⁸ En efecte, era filla d'un barreter arruïnat i, des de molt jove, havia treballat com a brodadora durant llargues jornades; després de veure impossibilitades les seves esperances de ser mare —el seu marit patia una sífilis i aquest fet li provocà diversos avortaments—, Voilquin va atansar-se a les activitats del saintsimonisme sent molt jove encara; va col·laborar, primer, en els treballs de les cases comunals de París; el 1833, va dirigir el periòdic *La Femme nouvelle*; i, el 1834, marxà a Egipte.⁹ Va tornar a França el 1836; però el seu pelegrinatge no acabà aquí. El 1839-1846 va ser a Rússia; el 1849-1859, a Amèrica; i, finalment, el 1860, a Louisiana. Aquest és, doncs, un exemple eloqüent que el saintsimonisme va oferir a les dones un discurs de transformació social i de gènere que va ser una fita fonamental per a les vides d'un grapat de franceses.¹⁰

⁸ El que està entre cometes a la «Nota Crítica» de G. Conti Odorisio, a S. VOILQUIN, *Memorie di una figlia del popolo. La sansimoniana in Egitto*, Florència, Giunti, 1989, pp. V-XV. L'afirmació textual «l'home i la dona: heus ací l'individu social» en una al·locució d'Enfantin (1831), cit. A S. GROAG BELL & K. M. OFFEN (edit.), *op. cit. (I)*, p. 144.

⁹ Per a la biografia de Voilquin, vegeu també J. MAITRON (dr.), *op. cit.*, Part I: 1789-1864, Tom 3, p. 521.

¹⁰ Vegeu, també, les biografies de Claire Bazard i de Marie-René Guindorf, una amiga de S. Voilquin, que va suïcidar-se a Egipte el 1837 (J. MAITRON (dr.), *op. cit.*, Part I: 1789-1864, Tom I, 173 i Tom 2, p. 325). També C. DÉMAR, *Textes sur l'Affranchissement des femmes (1832-1833) (Suivi de Symbolique Groupale et Ideologie Saint-Simoniennes par Valentin Pelosse)*, París, Payot, 1976.

Les apreciacions sobre la metodologia del treball biogràfic es basen en T. DEL VALLE, «Metodología para la elaboración de la autobiografía», C. SANZ RUEDA (Coord.), *Invisibilidad y Presencia. Seminario Internacional "Género y trayectoria profesional del profesorado universitario"*, Madrid, Seminario de Investigaciones Feministas de la Universidad Complutense de Madrid, 1995, pp. 281-289. Vull manifestar aquí el deute d'aquesta perspectiva biogràfica respecte a *La memòria del cos*, la presentació que aquesta antropòloga va fer a la Universidad Internacional de Andalucía. Sede Antonio Machado, Baeza, 13-IX-1996. Cal esmentar, però, que l'intent d'aplicar-la només ha reeixit quan he disposat de textos autobiogràfics. Vegeu també C. G. HEILBRUN, *Escribir la vida de una mujer*, Madrid, Megazul, 1994; N. HEINICH, *États de femme. L'identité féminine dans la fiction occidentale*, París, 1996; V. VON DER HEYDIN-RYNSCH, *Être la vie. Trois siècles de journaux féminins*, París, Gallimard, 1997; i, finalment, Ph. LEJUNE, *L'autobiographie en France*, París, Colin, 2004.

Tot i això, és clar que l'apel·lació que el saintsimonisme va fer a les dones i, especialment, al conjunt de virtuts que la societat coetània considerava com a típicament femenines, no van ser exclusives ni d'aquesta branca del socialisme utòpic, ni una expressió unívocament feminista. A França, des del primer quart de segle XIX, deixebles i seguidors de Saint-Simon, així com d'altres socialistes premarxistes o, fins i tot, alguns demòcrates radicals, compartiren aquesta actitud i van refiar-se obertament del potencial cívic que les dones podien aportar en el marc de la crisi postrevolucionària francesa. Per més que siguin moltes les diferències entre tots plegats, aquest és també el convenciment que fonamentà alguns aspectes de la ideologia burgesa que, en el pas del món preindustrial a l'industrial, va transformar la dona en l'«àngel» protector de les llars contemporànies.¹¹ Tanmateix, seria una simplificació gratuïta equiparar l'ideal burgès de dona amb les propostes que els saintsimonians van difondre per incorporar les dones a la construcció i direcció de l'«industrialisme» utòpic, sobretot, perquè els saintsimonians consideraven indeslligable l'industrialisme de la superació de l'individualisme burgès, de la desigualtat social i de la discriminació entre sexes. Per això, al capdavant del saintsimonisme o de l'Església saintsimoniana havia d'haver-hi una parella en la qual el «pare» aportaria la capacitat transformadora de la raó i la «mare», la del sentiment. L'objectiu estava en un vertader sistema igualitari, en l'associació universal i harmoniosa del conjunt de classes treballadores o productives («savis, artistes i industrials») o en la incorporació de les dones al moviment, però també en l'alliberament sexual d'homes i dones. A la pràctica, aquest alliberament sexual resultà tan transgressor que els hàbits i costums dels saintsimonians que n'eren més proclius van xocar obertament no sols amb la societat de l'època, sinó també amb determinats sectors del mateix saintsimonisme i, en concret, amb els més obreristes. Com és lògic, aquests xocs van superar l'estricta significació ideològica del que es discutia per establir diferències l'arrel de les quals també estava a l'entorn sociopolític de les dones i els homes que hi van resultar involucrats.

¹¹ M. NASH & S. TAVERA, *Experiencias Desiguales: Conflictos Sociales y Respuestas Colectivas (Siglo XIX)*. Madrid, Editorial Síntesis, 1994, pp. 23 i ss.

En efecte, el més aferrissat defensor de l'amor lliure i d'una moralitat saintsimoniana que acceptés positivament hàbits sexuals nous, adaptats al temperament i la naturalesa física dels individus resultà ser Enfantin (un jove brillant, fill de banquer i exalumne de l'École Polytechnique, la influent institució napoleònica que dificultats econòmiques l'obligaren a abandonar per ingressar a l'exèrcit francès). Paradoxalment, el ja esmentat Enfantin procedia d'un pòsit intel·lectual que semblava més proper al «llenguatge positiu» i els «mètodes d'investigació i demostració» històrica de la sociologia saintsimoniana que no pas als deliris romàntics i els rituals religiosos dels que s'integraren en l'Església saintsimoniana.¹² En canvi, Philippe J. B. Buchez (un metge que havia organitzat junt amb Saint-Amand Bazard i altres liberals vetllades de discussió filosòfica i tenia un important passat maçònic i carbonari) va ser el primer d'allunyar-se de l'Església saintsimoniana i expressar així una oposició que, de fet, s'arrelava en un activisme alternatiu: a diferència d'Enfantin, Buchez cercava l'origen de les diferències entre home i dona en la societat, i, en concret, a l'educació, i no pas a la natura; a més, desitjava que el saintsimonisme fos una mena d'associació obrera i no pas una església com Enfantin o la resta.¹³ Finalment, també va ser profund l'allunyament entre el comportament religiós del sector agrupat a l'entorn d'Enfantin i l'encapçalat pel ja esmentat Bazard, que va ser el dirigent més visible de l'obrerisme saintsimonià.¹⁴ Bazard, que també tenia rere seu un important passat conspirador: havia format part del grup que impulsà el carbonarisme francès i va liderar el 1828, tres anys després de la mort de Saint-Simon, l'*Exposition de la Doctrine* saintsimoniana, una tasca per a la qual se cercaren els mitjans per fer realitat la preocupació teòrica del mateix Saint-Simon pels obrers retòricament

¹² S. CHARLETY, *op. cit.*, pp. 36 i ss. Vegeu també P. ANSART, *Sociologia de Saint-Simon*, Barcelona, Península, 1972.

¹³ J. MAITRON (dr.), *op. cit.*, Part I: 1789-1864, Tom I, pp. 318-321; C. G. MOSES, art. cit., p. 244.

¹⁴ J. MAITRON (dr.), *op. cit.*, Part I: 1789-1864, Tom I, pp. 173-174; S. CHARLETY, *op. cit.*, p. 39 i ss i 130-166.

descrits com la «*classe més nombrosa i pobre*» de la societat.¹⁵ Bazard, públicament identificat com l'element més racionalista de tot el col·legi saintsimonià (el qual va presidir, junt amb Enfantin, des que es va crear el 1829), no va esperar gaire per qualificar de «promíscues» les propostes sexuals d'Enfantin i per protagonitzar el que ha estat considerat com un vertader «cisma».¹⁶ A més a més, la seva sortida del col·legi saintsimonià implicà la de Claire Bazard, la seva muller i una altra opositora activa de les concepcions d'Enfantin.¹⁷

Claire Bazard havia exercit, amb d'altres companyes seves, importants tasques propagandístiques, però, sobretot, havia estat públicament reconeguda com a «mare» de l'escola saintsimoniana i, finalment, s'havia fet molt visible en la creació del «grau dels obrers», més tard anomenat «grau dels industrials», una organització educativa i mutual, d'inspiració cooperativa, que comptà amb la incorporació activa d'aproximadament dos centenars de dones i nens, entre un total de 1.500 assistents (la vida del «grau» va ser de fet molt curta: no va anar més enllà del 1831, és a dir, de l'estabilització de la monarquia d'Orleans després de la revolució del 1830).¹⁸ Lògicament, doncs, l'allunyament del matrimoni Bazard respecte al conjunt del moviment de saintsimonians va tenir importants conseqüències. Enfantin, ja cap únic del moviment, va manifestar que aquest restava a l'espera de la dona les virtuts de la qual havien de fer-la mare veritable i indiscutible dels saintsimonians, una mena de vertader messies femení, i

¹⁵ El que està entre cometes a H. SAINT-SIMON, *El nuevo cristianismo* (1825), Madrid Centro de Estudios Constitucionales, 1981, p. 62; i J. CAREY (edit.), *The Faber Book of Utopias*, Londres, Faber&Faber, 1999, pp. 184- 192. Per a la significació obrerista d'aquesta recerca, entre molts d'altres, G. M. BRAVO, *Historia del socialismo, 1789-1848. El pensamiento socialista antes de Marx*, Barcelona, Ariel, 1976, cap. 4; també, M. WINOCK, *Las voces de la libertad. Intelectuales y compromiso en la Francia del XIX*, Barcelona, Edhasa, 2004, pp. 192 i ss.

¹⁶ S. CHARLETY, *op. cit.*, p. 136 i ss; C. G. MOSES, art. cit., p. 244.

¹⁷ J. MAITRON (dr.), *op. cit.*, Part I: 1789-1864, Tom I, p. 173.

¹⁸ S. CHARLETY, *op. cit.*, pp 96-101 i 136 i ss.

que, si calia, ells la cercarien, fins i tot, a les llunyanes terres de l'Orient.¹⁹ Que les virtuts femenines feien a les dones creditors d'un lloc a la direcció saintsimoniana va transformar-se així en una declaració d'intencions; però aquestes foren més aviat hipotètiques, sobretot perquè els ajuts econòmics que rebien els saintsimonians van reduir-se dràsticament, després de l'empresonament d'Enfantin, el seu cap. La condicionalitat deriva del fet que la declaració d'Enfantin implicava un ajornament de la designació de la dona que havia de regir el saintsimonisme i que, de fet, aquest ajornament afavorí el seu propi lideratge que a partir d'aquell moment ell va exercir en solitari, sense limitacions o oposicions d'importància —com les dels Bazard— i sobre la base d'importants vincles personals.

En resum, el saintsimonisme tan sols havia promocionat un nombre limitat i molt escollit de dones i emmotllà les que van restar fidels a Enfantin abans i després de la crisi de 1832 dins les mateixes i tradicionals divisions socials i sexuals del treball, que eren vigents a la societat d'arreu. De fet, quan els saintsimonians van abandonar París, les dones no van ser admeses al recés de Menilmontant i, si van participar posteriorment a les sortides i campanyes propagandístiques organitzades pel *Compagnonnage de la Femme* (denominació que els saintsimonians van prendre el 1832), la seva presència sempre va estar circumscrita a les activitats promogudes pels caps de les respectives expedicions que foren homes.

Republicans radicals, socialistes i feministes

Radicalment diferents van ser l'actuació, el discurs i les publicacions de les «dones proletàries» saintsimonians (així és com aquestes es referien a si mateixes), un reduït grup de treballadores —majoritàriament cosidores i broadores artesanes, junt amb algunes llevadores—, que, amb la companyia d'unes quantes dones de la petita burgesia urbana, van fer-se visibles el 1832-1833 amb una publicació periòdica pròpia. El periodiquet, que almenys canvià de títol quatre vegades (*Le Femme Libre*, *Apostolat des*

¹⁹ *Ibídem*, p. 157. Una reproducció íntegra d'aquesta al·locució d'Enfantin (1831) a S. GROAG BELL & K. M. OFFEN (edits.), *op. cit.* (I), pp. 143-145.

Femmes, La Femme de l'Avenir, La Femme Nouvelle), ha estat reconegut com la primera publicació «*el propòsit de la qual era específicament i exclusiva feminista*».²⁰ En efecte, les dones saintsimonianes reaccionaren davant l'anunci de llibertat sexual, formulat per Entantín el 1831, però el seu activisme va ser d'un tarannà obertament oposat al d'aquest cap de l'Església saintsimoniana. Elles van cercar un espai de llibertat efectiva, al marge del patriarcalisme imperant a la societat francesa i, també, al mateix moviment saintsimonià i, com a penyora, signaren els seus escrits sols amb el seu nom de pila, no amb el dels seus marits, que legalment era el que els corresponia; igualment, rebutjaren per al seu periòdic qualsevol forma de finançament que no fos el que aconseguiren amb les seves vendes (aproximadament, un miler d'exemplars). Però on la seva distància respecte a la resta del saintsimonisme va fer-se més evident és en la tasca propagandística que els permeté desenvolupar una estratègia feminista de l'alliberament social. Les dones saintsimonianes van insistir que la unió, la llibertat i la independència que reclamaven no eren més que la conseqüència lògica del fet que només elles sabien quin era el tipus de llibertat que desitjaven i que, conseqüentment, mai seguirien el lideratge dels seus coreligionaris masculins en l'afirmació de l'associació universal d'homes i dones en un industrialisme utòpic i garantista, no capitalista. Conseqüentment, el que elles divulgaren van ser crides en favor d'un associacionisme femení i d'un alliberament material i sexual, condicions indispensables per a una emancipació de gènere vertadera, que aspirés a la universalitat per invalidar així qualsevol apropiació partidista del tema *dona*, fins i tot, per part dels mateixos saintsimonians.²¹

No és difícil establir que les rectificacions i puntualitzacions feministes de l'ideari saintsimonià van entroncar amb el radicalisme

²⁰ La cita textual a C. G. MOSES, art. cit., p. 252 (cal esmentar que aquest treball minimitza els canvis de títol i per evitar errors utilitza sempre el genèric de *La tribune*, vegeu p. 252, nota 27). Per als canvis de títol, vegeu també J. MAITRON (dr.), *op. cit.*, Part I: 1789-1864, Tom 2, pp. 246.

²¹ Per a tot el paràgraf C. G. MOSES, art. cit., p. 257. Per a aquests periòdics feministes, *vid supra*, nota 7. Vegeu també el significatiu article signat per Jeanne-Victoire (Deroín), cit. A S. GROAG BELL & K. M. OFFEN (edits.), *op.cit.* (I), pp.146-147.

d'algunes dones del període revolucionari francès. Però també cal assenyalar que el feminisme de la dècada dels anys 1830 obeïa a causes conjunturals molt concretes: en primer lloc, a les trajectòries polítiques dels sectors obrers francesos després de la decepció revolucionària de 1830 i, en segon, a l'increment del descontentament entre els artesans mutualistes, especialment entre els treballadors de la seda, els cèlebres *canuts* de Lió, que van ser centre neuràlgic d'una violenta insurrecció obrera quatre anys més tard i respongueren així a l'empitjorament de les condicions del treball tèxtil artesanal i a la manca de possibilitats de promoció en l'industrial.²² Cal no menystenir, a més, les influències estrictament teòriques exercides per altres sectors socialistes que havien reaccionat més radicalment que els dirigents saintsimonians davant la consolidació del patriarcalisme a les societats industrials contemporànies. Aquesta era, segons alguns estudis, una influència rebuda del mateix Fourier, que havia criticat a bastament el tractament del matrimoni al Codi Civil napoleònic (1804), o dels fourieristes que, el mateix any 1832, ja criticaven el limitat sostre de les propostes saintsimonianes i es manifestaven, en canvi, a favor d'una transformació de gènere fortament arrelada en la reforma del mateix ambient familiar i de les particulars relacions d'autoritat entre homes i dones.²³

Que França i, molt especialment, Lió hagin estat reconegudes com a capitals del primer mutualisme obrer, no ha estat obstacle perquè, a l'altra banda del Canal de la Mònega, publicistes obrers i pensadors socials també manifestessin un convenciment igualment pregon respecte als avantatges d'aquesta modalitat organitzativa o que, fins i tot, els haguessin defensat

²² Per a l'evolució anterior del feminisme francès, M. ALBISTUR; D. ARMOGATHE, *Histoire du Féminisme Français du Moyen Age à nos jours*, París, Ed. des Femmes, 1977; P.M. DUHET, *Las mujeres y la revolución, 1789-1794*, Barcelona, Península, 1974; M.NASH & S. TAVERA, *op. cit.* Per a una anàlisi general de les condicions de treball femení, M. PERROT, «On the Formation of the French Working Class», a I. KATZNELSON i A. R. ZOLBERG (edits.), *Working Class Formation. Nineteenth-Century Patterns in Western Europe and the United States*, Princeton, Princeton University Press, 1986. Per als teixidors de la seda, M. MOISONNIER, *Les Canuts*, París, Messidor, 1988.

²³ S. GROAG BELL & K. M. OFFEN (edits.), *op. cit.* (I), p. 143.

molt abans que els francesos. En efecte, els cooperativistes owenians van desenvolupar, sobretot a la fase sindical i unionista dels anys 1828-1834, trets que s'assemblaven als d'un model molt particular d'organització productiva de tipus mutual.²⁴ Ja hem vist com a les més importants ciutats industrials franceses, l'accent mutual va ser cabdal per a l'atracció que determinades organitzacions utòpiques van exercir respecte a algunes dones treballadores, especialment, sobre aquelles la vida quotidiana de les quals havia empitjorat amb la interrupció de l'ajut comunal del col·legi saintsimonià i que, després del retrocés gairebé dramàtic de la demanda de treball dels anys 1846-1847, van incorporar-se al Taller Nacional Femení, organitzat pel govern provisional de la II República.²⁵ De manera semblant, a Anglaterra, després del 1824, quan la derogació de les Combination Acts estimulà les iniciatives associacionistes del naixent obrerisme artesanal, els avantatges de l'organització i de la defensa mutual resultaren igualment atractius per a un grapat d'artesanes i dones de la petita burgesia urbana que van donar suport actiu a les primeres unions cooperatives. Aquest suport va créixer, sobretot, després del 1829 —l'any del retorn d'Owen del seu periple per Amèrica—, quan les iniciatives dels treballadors aportaren a l'owenisme originari trets obreristes que no eren presents a l'obra i les actituds del «mestre».²⁶ Però les iniciatives que van marcar la incorporació femenina al sindicalisme owenià van ser força diverses i molt específiques: les dones van sumar-se a organitzacions segregades en funció del gènere i l'ofici i, en alguns casos, a unions mixtes —sempre d'ofici— junt amb

²⁴ J. BUTT (edit.), *Robert Owen. Prince of Cotton Spinners*, Londres, 1971; G. D. H. COLE, *Historia del Pensamiento Socialista. I.: Los Precursores (1789-1850)*, Mèxic, D. F., FCE, 964, pp. 125 i ss.; i, d'aquest darrer autor, també *A Short History of the British Working Class Movement, 1789-1947*, Londres, George Allen & Unwin, 1966, pp. 75-81; E. H. HUNT, *British Labour History, 1815-1914*, Londres, Weidenfeld & Nicolson, 1981, pp. 199 i ss.; i, finalment, E. P. THOMPSON, *The Making of the English Working Class*, Harmondsworth, Penguin, 1974, cap. XVI, sec. IV, pp. 857 i ss.

²⁵ C. G. MOSES art. cit., pp. 260-261. També, M. NASH, M & S. TAVERA, op. cit., pp. 76-77.

²⁶ B. TAYLOR, op. cit., pp. 120 i ss.

altres companys i coreligionaris seus; però, a totes elles van fer-se tan visibles que el principal periòdic del cooperativisme britànic els va dedicar la seva atenció.²⁷ De fet, el 1834, quan va crear-se la Gran Unió Nacional de Sindicats Consolidats que naufragà després d'uns mesos, les dones cooperativistes ja havien generat una radicalització de gènere que criticava el lideratge dels seus companys: «*els homes són tan dolents com els seus patrons*» són paraules que resumeixen aquesta actitud.²⁸

A diferència del que els passava a les saintsimonianes franceses coetànies, la radicalització feminista de les primeres dones cooperativistes disposava de recursos teòrics desenvolupats amb anterioritat pels feministes —dones i homes— de l'owenisme. Fins i tot cal recordar que els contactes entre les dones proletàries saintsimonianes i les owenianes van ser actius i en alguns casos, fins i tot, estrets. A diferència també del que havia estat característic entre les seguidores de Saint-Simon, el feminisme owenià no centrà les intencions ideològiques de les seves declaracions en el terreny de la llibertat sexual i es fonamentà en una lectura feminista de la filosofia iusnaturalista que, als segles XVII i XVIII, havia assenyalat la igualtat natural de tots els individus. A més, tot i que aquest origen el compartien amb altres socialistes premarxistes i, especialment, amb el mateix saintsimonisme, mai manifestaren els owenians inclinacions eclesiàstiques i jerarquitzants semblants a les dels apòstols de l'industrialisme utòpic. Les divergències arrelaven, per la banda saintsimoniana, en el passat liberal o neoliberal de Saint-Simon, un passat que paradoxalment compartien fins i tot alguns seguidors seus que, com Bazard, havien estat conspiradors radicals, i, per la banda oweniana, en el radicalisme dels antecedents filosòfics i polítics del seu feminisme.²⁹ En efecte, Thomas Paine i William Godwin, entre d'altres,

²⁷ B. TAYLOR, «Socialist feminism: Utopian or Scientific?», a R. SAMUEL (edit.), *People's History and Socialist Theory*, Londres, Routledge & Kegan Paul, 1981, p. 159.

²⁸ El que està en cometes és el títol del cap. IV (B. TAYLOR, op. cit., p. 83).

²⁹ Pel context i els antecedents intel·lectuals i polítics dels socialistes utòpics, P. Benichou, op. cit.; J. BURY, *La idea del Progreso*, Madrid, Alianza, 1971; M. EINAUDI, *Il primo Rousseau*, Torí, Einaudi, 1979; E. J. HOBBSAWM, «Marx, Engels...» art. cit.; E. LABROUSSE, *Le mouvement Ouvrier et les Théories Sociales en France de 1815 à nos jours*. (Curs de La Sorbona), París, 1961; G. LICHTHEIM, *Los orígenes del socialismo*, Barcelona, Anagrama, 1970.

formaven part del cercle d'amics i coreligionaris republicans que es reunia a casa de Mary Wollstoncraft i que, segons mostra el brillant estudi de la historiadora anglesa Barbara Taylor, marcaren la seva empremta radical en els publicistes owenians posteriors i, entre ells, en Anne Wheeler i William Thompson.³⁰ Anne Wheeler era una irlandesa que, frustrada per una vida familiar violenta i mancada d'expectatives —el seu home estava alcoholitzat—, abandonà la seva llar i inicià un periple personal vers totes aquelles expectatives d'emancipació individual i col·lectiva que les seves lectures d'autodidacta li havien desvetllat; William Thompson, per la seva part, procedia de la burgesia terratinent del comtat irlandès de Cork i, a la dècada dels anys 1820, es convertí en amic íntim d'Owen. Amb Anna Wheeler, Thompson va escriure *Appeal to one half of the Human Race. Women against the Pretensions of the other Half, Men, to retain them in political and thence in civil and domestic Slavery; in reply to a paragraph of Mr. Mill's celebrated 'Article on Government' (1825)*, un text que, paradoxalment, va veure la llum sota el seu nom només i, per tant, sense el de la seva coautora.³¹

En efecte, a diferència dels saintsimonians apostòlics, els seguidors d'Owen van adreçar el seu criticisme social no sols a les arrels del sistema de competència capitalista, sinó també a les del mateix sistema patriarcal. Responent a un component moral molt explícit, l'obra d'Owen ja havia identificat la lliure competència de l'industrialisme capitalista com a origen i causa de tots els condicionaments materials que rebaixaven la condició moral dels individus i causaven, en les classes treballadores, la situació que tant li alarmava.³² Owen va manifestar, consegüentment, que la vertadera moralització de la societat (millora dels costums externs i de les motivacions internes, enfront de la desmoralització del món industrial i burgès) només s'assoliria amb la construcció d'un entorn físic adequat per a la vida

³⁰ B. TAYLOR, op. cit., caps. I i II.

³¹ Ibídem, pp. 59-65 i 68-69, nota al peu; també, E. P. THOMPSON, op. cit.

³² A. L. MORTON, *Vida e Ideas de Robert Owen*, Madrid, Ciencia Nueva, 1968; S. TAVERA, «La Condición de la Clase Obrera Inglesa, 1780-1850. Un debate todavía», *Historia Social*, nº 2 (València, tardor 1988) pp. 144-156.

familiar i per al treball i amb la generalització d'un sistema educatiu eficaç. Aquests elements bastaven —segons el pare del socialisme britànic— per instaurar un règim de justícia i moralitat plena i per assegurar, a més a més, uns criteris d'utilitat individual i col·lectiva molt més pragmàtics que els del liberalisme industrialista.³³ Tal qual, aquest discurs va ser un dels estímuls que van rebre els seguidors d'Owen i que els més radicals van amalgamar amb la influència del radicalisme feminista republicà fins a estendre a la família nuclear la denúncia oweniana d'unes condicions de vida i treball, presidides per un règim de competència capitalista. La família, com a institució patriarcal —deien els feministes owenians— també era responsable de la manca de moralitat col·lectiva i pública.³⁴

«Cada família és el centre d'un absolut despotisme, on el curs de la intel·ligència i la persuasió li resulten superflus [a l'home] que només ha de manar per ser obeït: des d'aquests centres, al mig dels quals tota la humanitat és educada, el contagi de l'egoisme i el gust per la tirania s'estenen fins a totes les transaccions humanes.»³⁵

El fet que els interessos de les dones no s'identifiquessin ni amb els dels seus pares ni amb els dels seus marits va ser el punt de partença per a l'anàlisi que definia la seva situació a la industriosa Anglaterra com una conseqüència del sotmetiment a l'autoritat patriarcal i del manteniment de tots els impediments legals i pràctics que interceptaven el reconeixement d'una ciutadania plena i igualitària per a homes i dones. Per als owenians, la sortida no estava en mesures reformistes com el reconeixement del dret de les dones a l'educació, la propietat, el treball, el divorci o, fins i tot, el vot, sinó en una autèntica emancipació que, emmarcada en una societat planificada, fos conseqüència de la plena eradicació del règim de competència capitalista.³⁶

³³ Especialment, R. OWEN, «Ensayos sobre la formación del carácter humano», *Nueva Visión del mundo*, Barcelona, Hacer, 1982, pp. 37-48. La influència de Bentham a B. TAYLOR, op. cit., p. 23.

³⁴ B. TAYLOR, op. cit., p. 24 i ss.

³⁵ Paraules de William Thompson, cit., sense referència, a B. TAYLOR, art. cit., p. 160.

³⁶ B. TAYLOR, op. cit., cap. II, pp. 19-56.

Mares o lluitadores?

Les interpretacions historiogràfiques del socialisme i dels socialistes utòpics semblen haver abandonat avui ja definitivament la tendència a veure'ls com una anella de la cadena històrica que arrencava dels utopismes renaixentistes o dels radicalismes revolucionaris del sis-cents i que, inexorablement, arribava fins a l'anomenat «socialisme científic», és a dir, el materialisme de Marx i Engels.³⁷ Paral·lelament, la significació històrica del feminisme socialista premarxista ja no se cerca avui en la doble clarividència analítica de les seves formulacions: socialistes i feministes, perquè s'anticiparen al marxisme, però també a tots els feminismes posteriors. Que l'anàlisi històrica del feminisme i del socialisme ja hagi bandejat la perspectiva genealògica per cercar, en el seu lloc, la contextualització de les seves aspiracions teòriques i de les seves lluites socials, ha tingut per al nostre tema conseqüències importants. A les darreres dècades del segle xx, la historiografia social va cercar les motivacions de les activistes socialistes i feministes del primer quart del segle XIX en la seva mateixa societat i exterioritzà així la influència directa del revisionisme marxista que, encapçalat per E. P. Thompson, ja havia tractat d'allunyar-se en la dècada dels anys 1960 de les aplicacions mecàniques del concepte de lluita de classes i va mirar-se els conflictes de més a prop, les particulars motivacions dels treballadors anglesos que, abans fins i tot del cartisme, van manifestar les seves actituds crítiques respecte al creixent liberalisme industrial i la seva economia política (unes motivacions que, lògicament, havien de diferir sensiblement de les dels obrers de vint o trenta anys després).³⁸ En efecte, la proposta analítica de Barbara Taylor a *Eve and the New Jerusalem. Socialism and Feminism in*

³⁷ Són exemples rotunds, des del títol mateix, G.D.H. COLE, *Historia...* op. cit. I. *Los precursores, 1789-1850*; J. RUSS, *Los precursores de Marx. Quiénes fueron. Qué pensaron*, Barcelona, Hogar del Libro, 1982. La discussió historiogràfica a E. J. HOBBSAWM, «Marx, Engels...» art. cit.; i G. STEDMAN JONES, art. cit.

³⁸ Vegeu J. CASANOVAS, *La historia social y los historiadores ¿Cenicienta o princesa?*, Barcelona, Crítica, 1991. També, el «Preface» a E.P. THOMPSON, op. cit., pp. 9-15; i, d'aquest mateix autor, *Miseria de la teoría*, Barcelona, Crítica, 1981.

the Nineteenth Century, un treball molts cops citat aquí, està en la ruta dels epílegs feministes de l'obra del mateix E. P. Thompson (encara que ella no ho manifesti prou explícitament).

Però lògicament les possibilitats interpretatives d'aquest tema també han de plantejar-se en el marc analític de la Història de les Dones i del Gènere o, en particular, en el de la Història Feminista. Aquesta ha assenyalat les limitacions de la contraposició historiogràfica entre els àmbits privats i els públics com a espais exclusivament femenins, els primers, i masculins, els darrers.³⁹ S'ha insistit que les dones han saltat, amb naturalitat extrema, d'una banda a l'altra i que és nombrosa, per tant, la seva presència històrica al món públic. No obstant això, el que sembla no haver estat incorporat a aquest marc analític és el fet que la presència femenina a manifestacions públiques relacionades amb el benestar col·lectiu sempre ha estat atribuïda a l'especial sensibilització de les dones com a mares reals o potencials.⁴⁰ Aquesta motivació pot ser rastrejada amb claredat, per exemple, en la presència femenina a les multituds que representaren tantes i tan variades formes de rebel·lia col·lectiva preindustrial i industrial. En efecte, a França i Anglaterra, les dones van reclamar pa barat als motins de la fam; a Anglaterra, van participar en les insurreccions dels trencadors de màquines industrials i, més tard, en les del «ludisme rural»: el 1830, se les podia trobar a les multituds del Capitán Swing, i el 1839-1844, a les de les Filles de Rebecca.⁴¹ També és molt rellevant, des de la perspectiva d'aquesta discussió, el fet que la simbologia utilitzada pels activistes capdavaners al ludisme rural britànic, sobretot, pels de 1842-1844, sovint fos femenina: els que representaven a les Filles de Rebecca portaven les

³⁹ Un plantejament eloqüent a M. NASH, «Experiencia y aprendizaje: la formación histórica de los feminismos en España», *Historia Social*, n.º. 20 (València, tardor 1994), pp. 151-172.

⁴⁰ Entre molts d'altres, M. NASH & S. TAVERA, op. cit., pp. 37-56.

⁴¹ E. H. HOBBSAWM; G. RUDÉ, *Revolución industrial y revuelta agraria. El capitán Swing*, Madrid, Siglo XXI, 1985; L. M. MUNBY (edit.), *The luddites and other essays*, Londres, Michael Katanka, 1971; G. RUDÉ, *La multitud en la historia. Los disturbios populares en Francia e Inglaterra 1730-1848*, -Madrid, Siglo XXI, 1979; E. P. THOMPSON, op. cit, pp. 515 i ss.

cares embetumades i apareixien disfressats amb perruques de crina de cavall i vestits de dona.⁴² Però, si més no, l'operativitat de les motivacions maternals i familiars a les munions industrials era compartida per un seguit de qüestions relacionades amb els salaris o amb la pèrdua d'estatus laboral que les treballadores experimentaren a l'anomenat «*període de transició a la societat industrial*».⁴³ A aquesta reflexió li ve com l'anell al dit el fet que les accions ludistes hagin estat interpretades com una forma violenta de negociació col·lectiva que, entre d'altres motivacions, també tenien les de la complexa situació en què es trobaren els treballadors anglesos després del final de les guerres napoleòniques.⁴⁴ I, si la perspectiva cronològica s'amplia fins a incloure etapes posteriors, és evident que les motivacions maternals no van trobar enlloc d'Europa una forma d'expressió prou eficaç i adequada, que s'enfrontés als exclusivismes de gènere i a les actituds patriarcals que, fins a etapes molt posteriors, caracteritzaren la gairebé totalitat del món sindical i polític d'esquerres.⁴⁵

En efecte, abans de 1850, la natural preocupació de les dones pel benestar col·lectiu va manifestar-se enmig de la necessària confluència d'un seguit de factors socials. Aquest conjunt de factors és el que, precisament, explica la mobilització socialista i feminista dels grups d'artesanes i dones de la petita burgesia urbana francesa i anglesa en els anys 1830-1840. Un lloc molt destacat és el que ocupa en aquest conjunt de factors l'entorn i les característiques del treball femení durant la Revolució Industrial i, especialment, les del treball artesanal. El que va transformar aquest grapat de dones en protagonistes d'unes primerenques mobilitzacions feministes és, precisament, la seva actitud reivindicativa a una cruïlla definida per les diferències entre el comportament sindical dels sectors proletaritzats i el dels de mà d'obra qualificada. L'amenaça de la mecanització fabril

⁴² M. NASH & S. TAVERA, op. cit., p. 47.

⁴³ La denominació a G. RUDE, *Revuelta popular y conciencia de clase*, Barcelona, Crítica, 1981.

⁴⁴ E. H. HOBBSAWM, *Trabajadores. Estudios de historia de la clase trabajadora*, Barcelona, Editorial Crítica, 1979.

⁴⁵ Entre d'altres, N. C. SOLDON (edit.), *The World of Women's Trade Unionism. Comparative Historical Essays*, Londres, Greenwood, 1985.

sensibilitza els artesans en general i la seva relativa superioritat cultural impulsà i estabilitza les seves iniciatives en el terreny associatiu; en canvi, la inestabilitat del treball proletaritzat retardà l'enlairament de les activitats sindicals d'aquests altres sectors.⁴⁶ En efecte, és en el marc d'aquests comportaments artesanals que el socialisme utòpic —principalment, l'owenisme— va transformar-se en una apel·lació sindical i el feminisme saintsimonià i owenià en una manifestació de la consciència alliberadora de determinats sectors de treballadores urbanes. Un i altre, el sindicalisme i el feminisme, manifestaven una consciència de resistència davant la crisi d'amplis sectors de treballadors qualificats, però el feminisme reaccionà, a més a més, enfront de la manera en què aquests canvis afectaven l'equilibri familiar i la situació de les dones.

«L'owenisme va desenvolupar-se en un període de transició social ràpida on les relacions de classe i gènere van ser transformades profundament per nous models de vida familiar i treball. Molts dels primers socialistes van ser gent d'ofici i petits botiguers per als quals els anys 1830-1840 van representar una àmplia crisi social i econòmica —la crisi que va generar la classe obrera moderna. Al nivell més general, el primer socialisme va ser una lluita contra aquests fets crítics i, també, un intent de reordenar [la societat] en una direcció nova i progressista.»⁴⁷

En efecte, cal recordar que la Revolució Industrial, més que «*un context social establert*» o una etapa de característiques pròpies, no compartides per fases anteriors, però tampoc per les posteriors, va ser «*una fase de transició entre dos tipus de vida*», a la qual coexistiren «*moltes i diferents comunitats*» populars i obreres.⁴⁸ Així, resultaria anacrònic referir-se a les condicions de vida i de treball amb descripcions i anàlisis universals en funció del concepte *classe social*, vàlides per al que quedava

⁴⁶ E.H. HUNT, op. cit., pp. 192-197.

⁴⁷ B. TAYLOR, art. cit. p. 161.

⁴⁸ E.P. THOMPSON, *The Making...* op. cit., p. 456.

del treball preindustrial i per al que era característic del nou paisatge fabril o, igualment, per a homes i dones, independentment de l'especificitat que el gènere aportà a l'experiència del treball. Hobsbawm ha estat molt clar a assenyalar que ni tan sols quan començava la dècada dels anys 1840 podia parlar-se de l'existència d'un proletariat fabril i que, pel contrari, el que la creixent proletarització d'aquells anys havia produït era un seguit de situacions intermèdies entre el treball artesanal i l'industrial pròpiament dit.⁴⁹ Amb l'amenaça explícita de l'atur estructural i de la consegüent pèrdua d'estatus individual i familiar, les dones artesanes reaccionaren davant el que consideraren desavantatges evidents.⁵⁰ Per una banda, a l'ofici hi havia els condicionaments generals de gènere: les dones estaven excloses de les responsabilitats de mestre al seu propi taller, o hi tenien un accés molt reduït, fins i tot, després de transcorregut un cert temps d'ençà de la mort del marit.⁵¹ A més a més, hi havia els inconvenients d'una realitat laboral amenaçada per la creixent competència mecanitzada i que, si bé no va afectar la totalitat dels artesans, va ser especialment greu en el cas de la producció tèxtil manual. L'equilibri familiar resultà afectat per les pressions i reduccions salarials, introduïdes pels comerciants davant el col·lapse de la demanda de productes artesanals que no va arribar mai a recuperar-se plenament després de la crisi de les guerres napoleòniques. Així, es generalitzaren les situacions respecte a les quals el treball femení no remunerat constituïa un pal·liatiu eficaç i una manera d'incrementar els salaris familiars reals. És cert que, en aquells mateixos anys, la demanda de treball femení va créixer als establiments tèxtils mecanitzats, però aquestes sols eren oportunitats idònies per als sectors de treballadores no qualificades que, junt amb les mares solteres i les viudes, com assenyala E. P. Thompson, van beneficiar-se d'una independència nova enfront les reprovacions i els auxilis familiars o els subsidis de pobres. A canvi, aquestes dones

⁴⁹ E.J.HOBSBAWM, *Trabajadores...* op. cit., p. 275.

⁵⁰ Vegeu S. ALEXANDER, *Becoming a Women and Other Essays in 19th Century feminist History*, Londres, Virago, 1994; L. TILLY & J. A. SCOTT, *Women, Work & Family*, Londres, Routledge, 1989; i M. NASH (Ed.), *Presencia y Protagonismo. Aspectos de la Historia de la Mujer*, Barcelona, Ediciones del Serbal, 1984.

van veure's condemnades a llargues jornades de treball, a salaris de fam, sempre inferiors als masculins i a entorns urbans dramàticament degradats. Tot plegat, una situació objectivament i virtualment espaiadora per a les artesanes que estaven en atur o patien reduccions salarials, però, també per a les que conservaven l'ocupació enmig de la por real d'un futur incert.

Tot i això, els components materials no són els únics que expliquen la mobilització de les primeres feministes socialistes, franceses i britàniques. Hi va haver la influència d'un fortíssim component publicitari, difícil de mesurar, que, al seu torn, també va incorporar una destacada i explícita representació femenina, com s'ha esmentat ja en aquest mateix treball. Si l'elaboració teòrica i la recepció propagandística van resultar atractives per a les poques dones que sabien de lletra és per la coincidència amb elements d'independència i justícia que estaven fortament arrelats en la cultura popular preindustrial i estaven encara vius durant la transició.

El que interessa aquí no és la formació de la classe social i sí, pel contrari, el que Thompson ha anomenat «*economia moral de la multitud*». Aquesta cercava el manteniment d'unes condicions de supervivència que s'havien vist progressivament amenaçades per l'avenç de les relacions capitalistes al mercat de grans i queviures.⁵² Uns criteris semblants i paral·lels, una mena d'«*economia moral del treball*», és el que artesanes i artesans manifestaren, en les primeres dècades del XIX, amb les seves reivindicacions del dret al treball. El més idiosincràtic fou, però, que a França, i a Anglaterra també, les reclamacions de ciutadania política per part de les treballadores i els treballadors va combinar-se amb les del dret al treball i amb les de l'alliberament de gènere en un model de societat alternatiu al del liberalisme i el capitalisme burgès. Per apreciar aquesta combinació només cal una reflexió respecte a la Revolució Francesa del 1848 o, més concretament, sobre la Comissió de Luxemburg o els Tallers Nacionals, concebuts com a vertaders «*estats generals del treball*» des

⁵¹ W. H. JR. SEWELL, *Trabajo y revolución en Francia. El lenguaje del movimiento obrero desde el Antiguo Régimen hasta 1848*, Madrid, Taurus, 1992, p. 58.

⁵² E. P. THOMPSON, *Tradición, revuelta y conciencia de clase. Estudios sobre la crisis de la sociedad preindustrial*, Barcelona, Editorial Crítica, 1979.

de la perspectiva obrera i des de la de Louis Blanc, un altre socialista utòpic premarxista. Tot i que, a la pràctica, aquestes institucions van tenir funcions molt limitades, és evident que van ser concebudes com a mitjà per al reconeixement de la classe obrera, com a dipositària i protagonista d'una ciutadania plena, com a vertader «*poble sobirà*», ja que ella era la que realitzava «*tot el treball útil de la societat*». ⁵³ Lògicament, les socialistes feministes reclamaren una i altra vegada que qualsevol definició ciutadana, per ser vertadera, havia de reconèixer també els drets polítics i socials de les dones, definitivament alliberades del poder patriarcal, és a dir, del poder del marit i dels patrons.

El 1848, va ser de nou una socialista feminista l'encarregada d'assenyalar a la II República no sols els perills, sinó els trets patriarcals del sistema que tractava d'assajar la II República. Jeanne Desirée Gay, una antiga saintsimoniana que formava part de la Comissió de Luxemburg, insistí en el fracàs de les institucions definides com a «Estats Generals del Treball»; qualificà els Tallers de Treball femení com un «*despotisme vell, sota nom nou*»; i assenyala que els mecanismes d'elecció de delegades obreres eren una «*mixtificació*» que ni tan sols aconseguia dissimular la vertadera intenció dels homes: desengavanyar-se de les dirigents feministes i socialistes més radicals. ⁵⁴

En resum, tot i l'autèntica significació feminista de les experiències

⁵³ W. H. JR. SEWELL, *Trabajo y revolución en Francia. El lenguaje del movimiento obrero desde el Antiguo Régimen hasta 1848*, Madrid, Taurus, 1992, p. 339.

⁵⁴ Jeanne Desirée Gay era una antiga saintsimoniana que, el 1832, havia estat directament involucrada en el llançament del periòdic *La Femme Libre* i que després s'allunyà d'aquests cercles i s'apropà als fourieristes; però, colpida per determinats esdeveniments, probablement per una suposada relació amorosa amb Victor Considérant, marxà a Anglaterra i allí freqüentà destacades feministes owenianes com Anne Wheeler, per exemple, i va casar-se amb un owenià, francès com ella, amb el qual retornà a França. El 1848, va adreçar-se a Louis Blanc, membre del govern provisional de la II República, per reclamar la incorporació de les dones a «l'organització del treball femení» i, poques setmanes després, resultà escollida per les treballadores del seu districte per representar-les a la mateixa Comissió de Luxemburg (J. MAITRON (dr.), op. cit., Part I: 1789-1864, Tom 3, pp. 246-247).

d'aquestes socialistes utòpiques, les distàncies entre el seu activisme i qualsevol altre posterior, són certament importants, si més no, tan importants com les que separen la vida obrera de les primeres dècades del món contemporani i la de períodes més recents. El que no pot negar-se, però, és l'existència a les primeres dècades del XIX d'una consciència feminista i socialista que apuntava vers un alliberament de gènere i, junt a aquest, vers el de tota la societat. Encara que amb una incapacitat pregonada per entendre el que eren les limitacions pròpies i els recursos dels seus oponents, són retòricament molt eloqüents les manifestacions de les mateixes feministes socialistes utòpiques; en concret, les d'una dona oweniana que manifestava la naturalesa de la transformació a la qual aspirava: «*Confio que si les dones entenen de debò els principis i la pràctica del socialisme, no n'hi haurà cap que no vulgui convertir-se en una socialista ardent*».⁵⁵

⁵⁵ B. TAYLOR, art. cit., p. 159.